

переломі XII та XIII ст. там утворився новий суздальсько-володимирський народ, що став ядром московського або російського народу [4, с. 139].

14. Створена в Радянському Союзі теорія про існування «єдиного прарусського народу» впродовж IX–XI ст. на всій території Руської держави, як єдина доктрина щодо формації трьох східнослов'янських народів, позбавлена будь-якої наукової підстави [4, с. 140].

Отже, важливий внесок М. Чубатого у висвітлення етногенезу українського народу полягає в тому що, він відкинув існуючі ще від кінця XVIII ст. російські схеми історії Київської Русі, які розглядали Русь у контексті виключно російської історичної спадщини, аналогічно вчений підійшов і до радянської схеми, яка розглядала Київську Русь як «спільну колиску» трьох народів – росіян, українців і білорусів. Погоджуючись в головних висновках з М. Грушевським, який розглядав Київську Русь IX–XIII ст. як першу форму української державності, М. Чубатий побудував власну концепцію, де княжа Русь-Україна трактувалася у контексті: формування трьох східнослов'янських націй. Монографія М. Чубатого «Княжа Русь-Україна та виникнення трьох східнослов'янських націй» залишиться фундаментальною працею, де реконструйовано тисячолітню історію України, відтворено своєрідність її історичного шляху.

Список використаних джерел:

1. До питання про початки української нації // Діло. – 1931. – 23, 24, 25, 27, 28 січня. – Ч. 14–19.
2. Ще дещо про початки українського народу // Діло. – 1931 – 3, 4 березня. – Ч. 47–48.
3. Київська Русь у нових советських та польських дослідях: Збірник на пошану Зенона Кузеля // Записки НТШ. – Т. 169. – Париж–Нью-Йорк–Мюнхен–Торонто–Сідней, 1962. – С. 465–478.
4. Княжа Русь-Україна та виникнення трьох східнослов'янських націй // Записки НТШ. – Т. 178. – Нью-Йорк–Париж, 1964. – 159 с.

Громакова Н.Ю.

*кандидат історичних наук, доцент,
Університет державної фіскальної служби України*

ГЕНЕЗИС ПОЛЬСЬКОГО ГРОМАДСЬКОГО РУХУ В НАДДНІПРЯНЩИНІ У МОДЕРНУ ДОБУ

Глобальні суспільні трансформації у Європі кінця XVIII – початку XIX ст. ознаменували настання модерної доби, визначальною рисою якої стало зростання громадської активності й заангажованості широких суспільних верств у культурну, політичну і державотворчу діяльність, розгортання націєтворення й формування буржуазно-демократичних засад громадянського суспільства. В цей період громадськість перетворюється з об'єкта державної політики на активного учасника суспільних процесів, а почасти й ініціатора реформ у різних сферах соціального буття. Громадська діяльність

характеризувалася широким спектром ідейних настанов та практичних форм її реалізації, що великою мірою залежало від конкретних історичних обставин.

Польський громадський рух XIX ст. став вагомим фактором модерного державотворення Австрійської і Російської імперій, а також Пруського королівства. Перебуваючи у складі цих трьох монархій поляки були позбавлені легальних можливостей для відстоювання своїх національних прав, уособленням яких стала ідея відродження власної державності. Реалізація урядових стратегій модернізації неодмінно призводила до конфронтації та запеклої боротьби проти учасників польського визвольного руху, що загрожував територіальній цілісності цих держав.

Дослідження проблем громадської діяльності поляків в українських теренах, що була складовою загальнопольського національно-визвольного руху модерної доби, актуалізує проблему її генезису та чинників, що зумовили цю діяльність. Більшість сучасних дослідників наголошують, що головною причиною генезису польського громадського руху стало бездержавне становище поляків, свідомих своєї тривалої історико-державницької традиції і легітимності вимоги її відновлення [2; 4; 5; 7; 12].

Вагомим чинником генезису польського громадського руху стали імперські урядові стратегії інтеграції Галичини і Наддніпрянщини. Слід зазначити, що становище польської спільноти на українських землях під владою Романових і Габсбургів мало регіональну специфіку, зумовлену, перш за все, різним баченням свого імперського простору у Відні і Санкт-Петербурзі. Якщо імперія Габсбургів упродовж XIX ст. трансформувалася у напрямку поліетнічної держави із регіональними центрами з правами широкої автономії, то російський імперський проект передбачав посилення націоналізації, уніфікації та централізації з метою зміцнення самодержавства як стрижня державної моделі. В умовах розгортання імперського націє- та державотворення терени Правобережної України сприймалися російським істеблішментом і навіть частиною російських лібералів як території, історично пов'язані з Росією, її невід'ємна складова [13, с. 349].

«Привласнення» Правобережжя як власне «російської національної території» у контексті вибудовування імперського простору [9, с. 156] наражалося на рішучий опір польської громади регіону, для якої «креси» залишалися невід'ємною складовою польського політико-правового і соціокультурного простору. Модерні стратегії суспільної уніфікації, ідеологічною основою яких виступав націоналізм, передбачали формування «однорідного простору» і нівелювання регіональних відмінностей [6, с. 83].

Національна держава вибудовувала новий порядок взаємозв'язків між центром і рештою територій – «центр-периферійний», де «уніфікований простір (зазвичай розташований навколо властивого центру та відповідних осередків нижчого рангу) поступово охопив увесь терен держави, суттєво обмеживши периферійні райони, які чинять той чи інший опір процесам уніфікації. Такі периферії залишалися островами, де ще функціонувала територіальна логіка, а місця залишалися назначеними власною специфікою, унікальною історією та неповторним колоритом» [6, с. 84].

Модернізація імперського простору в Наддніпрянщині передбачала стандартизацію державної (російської) мови, підпорядкування православної і ліквідацію греко-католицької церкви, встановлення контролю над громадською думкою. І якщо «для модерної держави сфера культури та релігії має значною мірою інструментальний характер», для «периферійних регіонів культура та релігія зазвичай є ключовими соціальними ресурсами» [6, с. 90].

Цей висновок Т. Зарицького є ключовим моментом для розуміння російської урядової політики у «польському питанні» в українських землях упродовж ХІХ ст. Перші прояви уніфікації спостерігаються після Листопадового повстання 1830-1831 рр., коли було знищено такі осередки польськості в регіоні як Кременецький ліцей, польські школи та католицькі монастирі, 1839 р. ліквідовано греко-католицьку церкву, проведено декласацію дрібної та безземельної шляхти [7, с. 319]. Кульмінації цей процес набирає після поразки Січневого повстання 1863-1864 рр. Результатом польсько-російського протистояння стали посилення русифікація освітньої і релігійної сфер, а також формування нелегальної мережі польських навчальних закладів [10].

Вагомим чинником генезису польської громадської діяльності в Наддніпрянщині стало збереження тісних контактів з поляками Королівства Польського і Галичини. Упродовж ХІХ ст. сформувалося три суспільних центри – Санкт-Петербург, Варшава і Відень, на які могли орієнтуватися поляки українських теренів. Відродження державності у формі Королівства Польського, надання йому конституції і туманні висловлювання імператора Олександра І щодо лібералізації російської політики створювали ілюзорні сподівання у поляків на перспективи приєднання західних губерній Російської імперії Королівства [8, с. 154].

Проте, поразка Листопадового повстання і російський наступ на етнокультурні та соціо-економічні права місцевої польської громади поклали край ілюзіям і унаочнили істинний характер російської політики стосовно «польського питання».

З початком конституційних реформ в імперії Габсбургів і розширенням прав поляків у Галичині центр суспільного життя переміщується до Львова і Кракова. Зростання напруженості у стосунках між Санкт-Петербургом і Віднем через претензії Романових на Східну Галичину й Угорську Русь у контексті ментального картографування імперського простору створювали передумови для компромісу поляків із австрійською владою, а отже формували новий центр тяжіння для польської спільноти Наддніпрянщини. Специфіка регіону як «території пограниччя» сприяла збереженню суспільних інститутів і простору соціокультурної комунікації поляків, зміцненню їх національної ідентичності.

Особливості громадської діяльності поляків в контексті суспільно-політичних і соціокультурних трансформацій модерної доби великою мірою зумовлювалася державною політикою. Прагнення гомогенізувати імперський простір практично не залишало полякам місця для реалізації власних національно-державних та етнокультурних проектів. Зміцнення самодержавства унеможливило будь-які форми громадянської активності, що суперечили офіційній політиці Санкт-Петербурга. Будь-які спроби місцевої

польської спільноти зберегти власні соціокультурні і політико-правові традиції, в тому числі й через роботу громадських осередків, наражалися на систему імперських заборон, що спонукало її до нелегальних форм діяльності.

З часом, поширення ідей позитивізму та реалізація програми «органічної праці» зумовили активізацію культурно-просвітницької, соціально-економічної, благодійницької та наукової діяльності польських патріотів і сприяли формуванню нових ціннісно-світоглядних засад громадських рухів кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Список використаних джерел:

1. Бовуа Д. Гордиев узел Российской империи: Власть, шляхта и народ на Правобережной Украине (1793–1914) / Даниэль Бовуа. Автор. пер. с франц. М. Крисань. – М.: Новое литературное обозрение, 2011. – 1008 с.: ил.
2. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення / Пьотр Вандич. Пер. з англ. С. Грачової. – К.: Критика, 2004. – 463 с.
3. Венгерська В. «Українські проекти» та націєтворення в імперіях Романових та Габсбургів: ідеї, концепції, практики (кінець ХVІІІ – початок ХХ століття). Дис. ... доктора історичних наук / Вікторія Олександрівна Венгерська. Інститут історії України НАН України. – К., 2013. – 515 с.
4. Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі / Норман Дейвіс; пер. з англ. П. Тарашук. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. – 1080 с.: іл.
5. Дильонгова Г. Історія Польщі 1795-1990 / Ганна Дильонгова; пер. з польськ. М. Кірсенка. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 239 с.
6. Зарицький Т. Парадигма прикордоння і центр-периферійні підходи / Томаш Зарицький // Україна Модерна. Число 18. Пограниччя – окраїни – периферії. – К.: Критика, 2011. – С. 79-99.
7. Зашкільняк Л. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Леонід Опанасович Зашкільняк, Микола Григорович Крикун. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 752 с. + 8 кол. мап.
8. Ляйч В. Російсько-польська конфронтація / Вальтер Ляйч // Російський імперіалізм / Упоряд. Т. Гунчак. Пер. з англ. Тараса Цимбала. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – 395 с. – С. 124-155.
9. Миллер А. Империя Романовых и национализм: Эссе по методологии исторического исследования / Алексей Миллер. – М.: Новое литературное обозрение, 2008. – 248 с.
10. Ніколаєнко О.О. Польська пансіонна жіноча освіта на Правобережжі наприкінці ХІХ ст.: Електронний ресурс / Режим доступу: https://keui.files.wordpress.com/2013/12/24_nikolaenko.pdf
11. Поліщук Ю. Національні меншини Правобережжя України у контексті етнічної політики Російської імперії (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.): Монографія: Електронний ресурс / Ю. Поліщук. – Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – 432 с. – Режим доступу: http://www.ipiend.gov.ua/img/monograph/file/naz_menshyny_site_154.pdf
12. Тымовский М. История Польши / Михал Тымовский, Ян Кеневич, Ежи Хольцер. Пер. с польск. – М.: Изд-во «Весь Мир», 2004. – 544 с.: ил.
13. Шпорлюк Р. Формування модерних націй: Україна – Росія – Польща / Роман Шпорлюк. Пер. з англ. Г. Касьянова, М. Климчука, М. Рябчука, Я. Стріхи, Д. Матіяш, Х. Чушаак. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2013. – 552 с.